

بیات|مردم مشهد در دهه دوم آذر۱۳۵۷ هنوز از تیراندازی مأموران ساواک در حرم رضوی در ۲۹آبان اتفاق افتاده بود. خشمگین هستند. علاوه برآن در روزهای گذشته پزشکان بیمارستان و دانشجویان دانشگاه فردوسی و فرهنگیان تحصن کرده‌اند و به همین منظور سخنرانی‌های بی‌شماری با محوریت روحانیان مبارز مشهد برگزار شده است. در آخرین‌شان که روز ۱۰آذر در منزل آیت‌ا... شیرازی برپا شده است. سخنران بازداشت و به فرمانداری نظامی مشهد تحویل داده می‌شود. او کسی نیست جز سیدعبدالکریم هاشمی‌نژاد که یکی از رهبران گردهمایی‌های مشهد و خراسان است. مردم با از سرگرداندن چنین روزهایی، وارد دهه دوم آذر می‌شوند.

اطلاعات و روزشمار این گزارش از اسناد مرکز بررسی اسناد تاریخی و کتاب «تقویم تاریخ خراسان(از مشروطیت تا انقلاب اسلامی)». گردآوری غلامرضا جلالی، استخراج شده است.

وقتی آتش آذر، کد ۶۶ را سوزاند*

نگاهی به اتفاقات انقلاب مشهد در دهه دوم آذر ۱۳۵۷ که پرشورتر و عاشورایی‌تر از روزهای قبل است

** در اسناد ساواک منظور از کد ۶۶، محمد رضا پهلوی است*

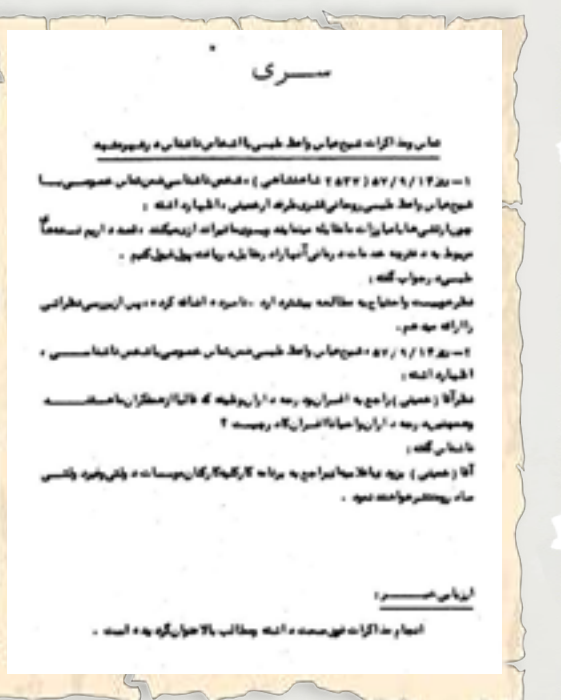
۱۱ آذر

دربی توزیع اعلامیه‌هایی درباره تعطیلی روزهای ۱۱ و ۱۲آذر از طرف آیت عظام قمی و شیرازی، حدود ۴۰درصد از مغازه‌های بازار رضا و بازار بزرگ و ۳۰درصد از مغازه‌های خیابان‌های اطراف حرم مطهر حضرت رضا^(ع) تعطیل است. حدود ۸ هزار نفر نیز درحالی‌که عکس‌هایی از امام خمینی در دست دارند، در حرم مطهر امام رضا^(ع) تظاهرات می‌کنند. در سوی دیگر شهر حدود دویست نفر از بازنشسته‌های ژاندارمری و ارتش در ملک‌آباد راهپیمایی می‌کنند. این جمعیت برای حمایت از حکومت آمده‌اند و شعار می‌دهند «جاویدشاه» اما تجمعشان با حمله دانش‌آموزان یک مدرسه در همان محدوده ازهم می‌پاشد.

در شهرهای اطراف نیز فضا همچنان ملتهب است؛ ازجمله در قوچان که ۷آذر نیز به دلیل مراسم معلم شهید، منوچهر رزاقی، به محل برخورد انقلابی‌ها و سلطنت‌طلبان بدل شده بود. ۱۱آذر تظاهرات ۲۰هزارنفری مردم در قوچان در بزرگداشت شهیدرزاقی برپا می‌شود. او ۲۶آبان در مشهد شهید شده است. در این تظاهرات، پیش از سه چهارم از مردم شرکت‌کننده از شهرهای بجنورد و چناران و تعدادی از مشهد و روستاهای اطراف آمده‌اند. چماق به‌دستان بازهم به اتومبیل‌های پارک‌شده خارج از شهر حمله می‌کنند و آن‌ها را درهم می‌شکنند. ولی مردم عکس‌عملی از خود نشان نمی‌دهند. قرار می‌شود به‌عنوان اعتراض در دادگستری مشهد تحصن کنند. درمانگاه‌های بیمارستان شاهرضا(امام رضا^(ع) و شهناز قائم) نیز به‌صورت رایگان به بیماران و زخمی‌ها رسیدگی می‌کنند. بعد از بازداشت چندساعته هاشمی‌نژاد، سازمان امنیت خراسان، حکم ممنوعیت آیت‌ا... واعظ طیبسی از ایراد خطابه تا اطلاع ثانویه را نیز، ابلاغ می‌کند.

۱۴ آذر

با آنکه آیات عظام قمی و شیرازی امروز را تعطیل عمومی اعلام نمی‌کنند، مغازه‌های مشهد تعطیل است. روحانیان دستور داده‌اند مردم آذوقه‌دوره‌روزه خود را تهیه کنند. حجت‌السلام واعظ طیبسی مقابل شرکت ملی نفت ایران سخنرانی می‌کند. در این روز، مردم راهپیمایی کرده، مجسمه‌شاه را پایین می‌آورند. طبقات مختلف مردم در اعتراض به حکومت نظامی، جلوی دادگستری خراسان جمع می‌شوند و به تحصن فرهنگیان می‌پیوندند. به‌گزارش ساواک خراسان، سرپرستی این تحصن با ابراهیم عقدانی، اکبر صابری فرو هاشم منتخبی است. آن‌ها از روز گذشته به‌منظور آزادی چند دانش‌آموز دستگیرشده، اینجا جمع شده‌اند و اعلام می‌کنند: «چنانچه رژیم فعلی تا آخر محرم کنار نرود، از سلاح‌های واردشده استفاده و اعلام جهاد خواهد کرد». آن‌ها اعلام می‌کنند: «از مسلسل ارتش باکی ندارند».

۱۸ آذر

هزاران نفر مقابل منازل آیات عظام قمی و شیرازی تجمع می‌کنند و سخنان سخنرانان را علیه رژیم پهلوی می‌شنوند. یکی از این سخنرانان، سیدعلی خامنه‌ای است. در ادامه، تعدادی از روحانیان بانفوذ مشهد در معیت پسر آیت‌ا... شیرازی برای شرکت در تظاهرات روزهای آینده به سمت تهران حرکت می‌کنند. بناست فردا هم‌زمان با روز تاسوعا، راهپیمایی بزرگی برپا شود.

۱۲ آذر

عده‌ای از فرهنگیان خراسان برای آزادی دانش‌آموزان و دانشجویان بازداشت‌شده در دادگستری تحصن می‌کنند. گروه‌های دیگر هم مقابل ساختمان دادگستری می‌آیند تا هم‌بستگی خود را با فرهنگیان اعلام کنند. فرهنگیان نیشابور در همین راستا آموزشگاه‌های نیشابور را برای بیست روز تعطیل می‌کنند. همچنین کارکنان رادیو وتلوویزیون مشهد با مردم مبارز و مسلمان، اعلان هم‌بستگی کرده، تظاهراتی برپا می‌کنند.

گزارش ساواک مشهد از این روز می‌گوید: «در تظاهرات این شهر، یک نفر کشته [شد] و یازده نفر مجروح شدند و تعداد هشت نفر از مأمورین، جراحت سطحی برداشتند». به‌نظر می‌رسد این یک نفر همان شهید محمدعلی حنایی باشد. ماجرا از این قرار است که صبح این روز نیز جمعیتی جلوی منزل آیت‌ا... حاج سیدکاظم مرعشی در چهارراه باغ خونی جمع می‌شوند. پیشاپیش جمعیت، خود آیت‌ا... مرعشی است. مأموران با پرتاب گاز اشک‌آور و تیراندازی هوایی، آن‌ها را

۱۳ آذر

حدود ۲هزار نفر در مقابل دادگستری، اجتماع می‌کنند. نزدیک ۱۰۰نفر از آن‌ها در ساختمان مذکور، متحصن شده‌اند و آزادی دستگیرشدگان را می‌خواهند. دستگیرشدگان ۲۴۰ دانش‌آموز دانشجوی هستند. حضرت آیت‌ا... خامنه‌ای برای متحصنان سخنرانی می‌کند. سرانجام این جمعیت، ساعت ۱۰ شب، پس از آزادی بازداشت‌شدگان، از دادگستری خارج و به‌تدریج متفرق می‌شوند اما خود تحصن تا سه روز بعد ادامه دارد. روی دیوارهای خیابان شاهرضا با خط بسیار درشت نوشته‌اند: «سربازان! از یادگان فرار کنید؛ چون این یک وظیفه مذهبی است و دستور آیت‌ا... خمینی است که بر شما واجب است. ارتش تا روز عاشورا مهلت دارد که با ما بپیوندد؛ چون قیام مسلحانه نزدیک است».

مردم در خیابان نادری از طرف حرم مطهر تا نزدیک منزل آیت‌ا... شیرازی، بلندگویی بسیار قوی کار می‌گذارند که اعلامیه امام خمینی را بخش می‌کند: «پدران و مادران! به فرزندان سرباز خود بگویید از

۱۶ آذر

تحصن‌ها و راهپیمایی‌های دیروز تا امروز نیز ادامه دارد؛ ازجمله تحصن دادگستری که طی آن متحصنان، تمثال‌های شاه را تا جایی که امکان دارد، برمی‌دارند و عکس آیت‌ا... خمینی را نصب می‌کنند. در این روز، کارکنان دادگستری و بانک‌های مشهد هم به جمع معترضان می‌پیوندند. به‌گزارش ساواک، کارکنان دادگستری مشهد با این اطلاعیه دست به تظاهرات می‌زنند؛ «چند روز است جمعیت کثیری از فرهنگیان، سایر طبقات و بانوان به‌عنوان اعتراض به بازداشت عده‌ای از مردم، در ساختمان دادگستری متحصن گردیده‌اند. چون با مذاکراتی که مسئولین دادگستری استان خراسان با مقامات حکومت نظامی و سایر مراجع داشته‌اند، به نتیجه‌ای نرسیده، ما قضات، کارمندان و وکلای دادگستری مشهد تا انجام خواسته‌های متحصنین، از انجام کار خودداری خواهیم کرد».

جمعی از مردم نیز به‌همراه تعدادی از بستگان افرادی که در تظاهرات اخیر کشته شده‌اند، در سالن آمفی‌تئاتر بیمارستان شهناز مشهد اجتماع می‌کنند. در این اجتماع، ابتدا فیلم‌های مونتاژشده‌ای از کشته‌شدگان حوادث اخیر شهرهای مختلف ایران، نمایش داده می‌شود و در پایان از اجتماع‌کنندگان درخواست می‌شود تا ساعت ۲۲، برای برپایی تظاهرات، مقابل بیمارستان، اجتماع کنند. به‌گزارش ساواک، این تظاهرات با حضور حدود ۵هزار نفر از طبقات مختلف درحالی‌که نزدیک دویست نفر از موتورسیکلت‌سواران نیز آنان را همراهی می‌کنند، برگزار می‌شود.

به پیروی از بیانیه امام خمینی، درباره محرم که «محرم، ماه پیروزی خون بر شمشیر است»، از ساعت ۱۶ تا ۲۱:۳۰ برنامه تکبیرگویی مردم بر پشت‌بام‌های مشهد و شهرستان‌های اطراف، اجرا می‌شود.

۱۷ آذر

«حبیب بهار»^(۱)، نماینده مشهدی مجلس شورای ملی که این روز را در مشهد بوده است، وضعیت شهر را این‌طور گزارش می‌کند: «در بررسی‌هایی که نموده، در سیستم رهبری مخالفین و مذهبی‌ها، به نظر رسیده است حدود ۵۰درصد از قدرت واقعی و نفوذ و موقعیت روحانیون کاسته شده و آیات قمی و شیرازی به‌دنبال منویات جمعیت کشانده می‌شوند. معلوم گردیده رهبری مردم فعلا با هاشمی‌نژاد، عباس طیبسی، خامنه‌ای، میراجواد تهرانی، حاج‌علی آقا و طاهرزاده^(۲) -که از رهبران کانون نشر حقایق اسلامی محسوب می‌گردند- می‌باشد». او توصیه می‌کند: «این عده با ایدئولوژی و هدف خاصی، فعالیت و گرداندگی تظاهرات را به‌عهده دارند و در صورتی‌که پس از بررسی دستگیر شوند، مقید خواهند بود، از نظر روانی و توجه افکار عمومی، تعویض رؤسای کانتتری‌ها و رئیس شهربانی استان و مشهد، در آرام‌سازی مشهد بی‌تأثیر نخواهد بود».

۱۹ آذر

روز تاسوعاست و مردم در منازل آیات عظام قمی، شیرازی و سیدکاظم مرعشی و همچنین در مدرسه‌نواب، اجتماع و از آن محل‌ها به‌طرف حرم امام هشتم^(ع) راهپیمایی می‌کنند. در این راهپیمایی، شعار «مرگ بر شاه» به دستور امام خمینی برای اولین بار به‌صورت صریح و کوبنده به اجرا درمی‌آید. گزارش ساواک تعداد راهپیمایان را حدود ۳۰۰هزار نفر بیان می‌کند که حدود ساعت ۳ بعدازظهر در اطراف فلکه حضرت توقف کرده، برای استماع سخنرانی روی زمین می‌نشینند.

بعد از سخنرانی سیدعلی خامنه‌ای و هاشمی‌نژاد، واعظ طیبسی قطعه‌نامه راهپیمایان را قرائت کرده، به مردم می‌گوید: «بروید صحن حرم را اشغال کنید و خطبه امشب را به نام خمینی بخوانید».

به‌گزارش ساواک، «جمعی از مردم در دارالزهّد حرم حضرت رضا^(ع) به‌قصد کندن عکس شاه

۲۰ آذر

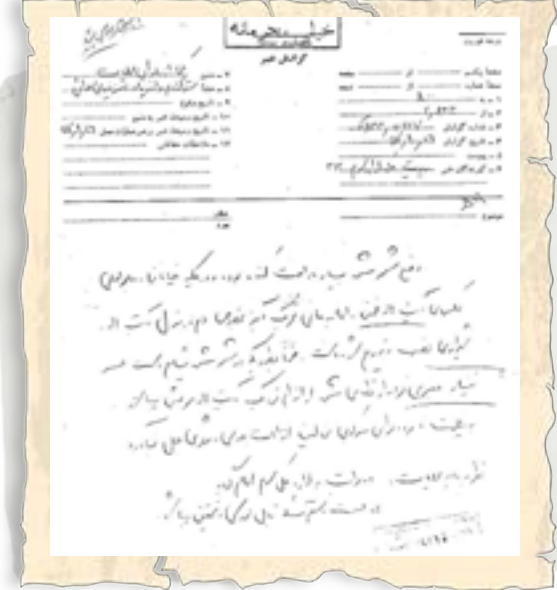
روز عاشورا؛ از قبل نیز مشخص است که مشهد در این روز بسیار شلوغ خواهد بود. به‌گزارش ساواک، تظاهرات این روز از چند نقطه شروع می‌شود؛ «در مقابل مدرسه نواب، شیخ [سید]علی خامنه‌ای مبادرت به تحریک و سخنرانی ضدملی نموده است». همین گزارش می‌نویسد: «کلیه طبقات مردم در خیابان‌های اطراف حرم راهپیمایی نمودند و دکتر روحانی و شیخ صفایی در معیت مرعشی و شیخ ابوالحسن مقدسی شیرازی، شمس، علی تهرانی، موسوی و هاشمی‌نژاد، مبادرت به تحریک مردم و دادن شعارهای ضدملی نموده‌اند و توسط مخالفین، عکس‌هایی از خمینی و شریعتی و سایر اشخاص کشته‌شده و پلاکاردهایی حاوی شعارهای کمونیستی حمل

متفرق می‌کنند ولی مردم دوباره جمع می‌شوند. این بار سرهنگ حسین معین طباطبایی، فرمانده تانک، دستور تیراندازی به‌سوی مردم را صادر می‌کند و چون سربازی از اجرای این فرمان امتناع می‌کند، خودش پشت مسلسل می‌ایستد، ابتدا سرباز را هدف قرار داده^(۳)، بعد به‌طرف مردم تیراندازی می‌کند. گلوله‌ای به سر محمدعلی حنایی اصابت می‌کند. مردم با دادن شعار «دروازه تمدن، با قتل عام مردم» پیکر شهید را روی دست گرفته، به‌سمت حرم حرکت می‌کنند. نامه‌ای خطاب به فرماندار نظامی مشهد نوشته می‌شود. در بخشی از این نامه آمده است: «مردم انتظار دارد شما سربازان هم با او هم‌صدا شوید، ولی متأسفانه تا به حال با گلوله به او جواب داده‌اید. شما و همکاران شما هر خانواده ایرانی را داغ‌دیده کرده‌اید. آیا فکر نمی‌کنید این ملت حق دارد نام شما را، یکایک افراد خانواده شما را، تعیین کند و همان‌طور که شما، جوانان آنان را می‌کشید، عملی به مثل نماید؟ خوب است تا دیر نشده است، با مردم همگام شوید».

۱- در گزارش‌های ساواک، نامی از سرباز متهمرد نیست و مشخص نیست روایت مردم از تیراندازی به سرباز و مرگ او صحیح است یا خیر. **رمضانعلی شاکری** نیز در کتاب «انقلاب اسلامی در مشهد»، این واقعه را درباره روز چهاردهم آذر بیان می‌کند که به نظر اشتباه است.

سربازخانه فرار کنند و همین‌طور همسران نظامیان! به شوهران خود بگویید دست از کار بکشند و به ما بپیوندند». همچنین اعلامیه آیت‌ا... حاج‌آقا حسن قمی در توصیه به سربازان و درجه‌داران در خودداری از برخورد با برادران دینی خود، منتشر می‌شود.

دانشگاه فردوسی باز است، ولی کلاس‌ها تشکیل نمی‌شود. دانشجویان با بلندگو، وقایع تهران و شهرستان‌ها را از‌سوی آیت‌ا... خمینی، شیرازی، قمی و مرعشی محکوم می‌کنند. گارد دانشگاه فردوسی مشهد گزارش می‌دهد که «دانشجویان این دانشگاه به مدت یک هفته، جهت استماع سخنان آیت‌ا... خامنه‌ای در مدرسه نواب» حضور خواهند داشت. مردم در این روز برای ادامه مبارزه، «نصب بلندگو در پشت‌بام خانه‌ها» و «گفتن ا... اکبر» را تجویز می‌کنند. بنا بر گزارش ساواک، یک نفر از تظاهركنندگان مجروح روز قبل شهر مشهد، در این روز فوت کرده است. او پدر یکی از درجه‌داران جمعی لشکر ۷۷ خراسان است و جسدش به منزل آیت‌ا... سیدعبد‌ا... شیرازی برده می‌شود.

اجتماعات متعددی مقابل ساختمان دادگستری خراسان و منازل آیات عظام سیدعبد‌ا... شیرازی و سیدحسن طباطبایی قمی و سیدکاظم مرعشی برگزار می‌شود. حدود ۱۰۰نفر از جوانان مشهد با سر تراشیده و به تن داشتن لباس سربازی، به منزل آیات عظام شیرازی و قمی رفت‌وآمد می‌کنند. این کار آن‌ها برای شناسایی‌نشدن سربازهایی است که از یادگان‌ها فرار کرده‌اند. در مشهد همچنان ادامه دارد،. همچنین «یک اعلامیه، از طرف سربازان جمعی یگان‌های رزمی و پشتیبانی رزمی لشکر ۷۷» منتشر می‌شود که در آن ذکر شده است: «سربازان، سوگند خورده‌اند فرماندهان و درجه‌داران را بکشند».

(۱) حبیب بهار، فرزند بزرگ شیخ‌احمد بهار، است که در سال ۱۳۰۵خورشیدی در مشهد متولد می‌شود و در دوره ۲۴ مجلس شورای ملی، نماینده مشهد است.

(۲) منظور طاهر احمدزاده است.

از اتاق مخصوص» اقدام می‌کنند، «محرك این جریان، سیدجواد حائری طیبسی» است. او به مردم می‌گوید: «عکس این سگ را پایین بیاورید». مردم با دخالت مأموران، متفرق می‌شوند.

در این روز، مردم عناوین شاه را از تابلوهای شهر پاک کرده، مجسمه‌های محمدرضا شاه و رضاشاه را پایین می‌آورند؛ مثل مجسمه‌های میدان شاه(شهدا)، میدان تقی‌آباد، بیمارستان شاهرضا، بیمارستان شهناز پهلوی و هنرستان رضاشاه.

در مقابل، عده‌ای با چماق به بیمارستان ۱۷ شهریور می‌روند تا تابلوی این بیمارستان و تمثال امام خمینی را پایین بیاورند.

مهم‌ترین اقدام انقلابی‌ها اما در شب این روز و در حرم مطهر انجام می‌شود؛ جایی که سیدعلی خامنه‌ای خطبه شب عاشورا را برای نخستین بار به جای شاه به نام خمینی می‌خواند.

گردیده است». گزارش دیگری، گردانندگان راهپیمایی و روز ۲۰آذر را این‌طور معرفی می‌کند: «مشهد؛ سیدعلی خامنه‌ای، سیدکاظم مرعشی، سیدابوالحسن مقدسی شیرازی، شیخ مجتبی شمس، شیخ‌علی تهرانی، موسوی خراسانی، عبدالکریم هاشمی‌نژاد، عباس واعظ طیبسی، شیخ حسین صفایی، دکتر روحانی بوده است». در همین گزارش آمده است: «شیخ طیبسی در پایان تظاهرات ضمن سخنرانی، قطعه‌نامه‌ای مشتمل بر ۹ماده که از آن جمله برکناری کد ۶۶، آمدن خمینی و جمهوری اسلامی بود و در آخر بیان داشت حکومت نظامی توسط افراد مزدور، دست به سرقت می‌زند و گفتن تکبیر را به مدت پنج شب دیگر تمدید نمود». کد ۶۶ یعنی شاه. در پایان این روز، صحبت مردم مشهد، همین برکناری و رفتن کد ۶۶ است.

